

Calvinisme: bijbelse basis en praktische implicaties

Startweekend Baptistenseminarium (Barneveld) op het Brandpunt te Doorn, 4 september 2010

Door Kees van Kralingen

Inleiding / samenvatting

Het gaat om het juiste verstaan van de bijbelse openbaring: de visie op God en op de mens en vooral op de verlossingsleer hoe mensen weer in de juiste relatie met God komen. De discussie spitst zich toe op de verhouding tussen Gods soevereiniteit en de menselijke verantwoordelijkheid. Ik geloof dat de Bijbel beide aspecten leert en benadrukt. De balans tussen beide is een spanningsveld voor ons beperkte, menselijke verstand. Het eenzijdig benadrukken van één van beide lijkt een meer logische oplossing te geven, maar gaat voorbij aan bijbelse gegevens die het andere aspect weergeven en is ook zeker niet zonder (andere) grote moeilijkheden.

Arminianisme laat de balans m.i. teveel doorslaan naar de menselijke verantwoordelijkheid ten koste van Gods soevereiniteit.

Het calvinisme wordt vaak beschuldigd van het tegenovergestelde: het eenzijdig benadrukken van Gods soevereiniteit. Dit leidt tot determinisme en fatalisme. Dit is niet alleen onbijbels en onjuist, maar is ook geen goede weergave van calvinisme. Deze eenzijdige aanpak wordt terecht vaak aangegeven met de term hyper-calvinisme. In de calvinistische, of beter nog: wat m.i. de bijbelse benadering is, wordt geprobeerd beide elementen uit de Bijbel serieus te nemen en in balans te houden. Don Carson zegt heel mooi en terecht dat de verhouding tussen Gods soevereiniteit en de menselijke verantwoordelijkheid geen probleem is dat we moeten oplossen, maar een raamwerk dat we moeten exploreren.¹ In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, is deze opvatting een buitengewoon krachtige stimulans en bemoediging voor evangelisatie en zending.

Uitwerking

Gods soevereiniteit en de menselijke verantwoordelijkheid

Op veel plaatsen komen we de soevereiniteit van God tegen in de Bijbel. God bestuurt en regeert alle dingen in de levenloze wereld (Ps. 65, 147, 148; Spr. 16:33), de dieren (Ps. 104:27-29; Matt. 10:29), de volken (Ps. 22:28)\; Hand. 17:26) en over ons leven (Ps. 139:16; Jer. 1:5; Gal. 1:15). God zal al zijn doelstellingen bereiken: Ef. 1:11 "...die in alles werkt naar de raad van Zijn wil." En Heb. 1:3 zegt over Christus: "Die alle dingen draagt door het woord van zijn kracht." Zie ook Hand. 17:28; Kol. 1:17.

Tegelijk houdt de Bijbel ons mensen verantwoordelijk voor al onze daden. De cruciale vraag is of wij als mensen een vrije wil hebben. Wij hebben geen vrije wil in de zin dat onze wil totaal buiten en onafhankelijk van Gods bestuur opereert. Tegelijk maken wij keuzes op basis van onze wil en deze keuzes

¹ Carson, *Divine Sovereignty and Human responsibility*, p. 2

hebben ook werkelijk effect. In het calvinisme proberen we beide zaken bij elkaar te houden: Gods soevereiniteit en de verantwoordelijkheid van de mens.

Toepassing op de verlossingsleer

Ik ga verder in op de soteriologie, de leer van de verlossing. Juist in dit onderwerp speelt de verhouding tussen Gods soevereiniteit en de verantwoordelijkheid van de mens een cruciale rol. Calvinisme staat hier in tegenstelling tot arminianisme, de leer van Jakobus Arminius. Deze leerde kort samengevat dat Christus voor alle mensen is gestorven en dat God daarom een bepaalde mate van genade aan alle mensen geeft waardoor zij zelf kunnen besluiten te gaan geloven en te kiezen voor Christus. God heeft hen gekozen van wie Hij voorzag dat ze zouden gaan geloven. De calvinistische visie is naar aanleiding van deze controversie samengevat in 5 punten (onder anderen door de synode van Dordt in 1618-1619). In het Engels is dit als volgt heel kort samengevat in enkele woorden waarvan de beginletters het woord 'tulip' vormen:

T	Total Depravity	De totale verdorvenheid van de mens
U	Unconditional Election	Onvoorwaardelijke verkiezing
L	Limited Atonement	Beperkte verzoening
I	Irresistable Grace	Onweerstaanbare genade
P	Perseverance of the Saints	Volharding der heiligen

Dit geeft natuurlijk wel een gemakkelijk te onthouden ezelsbruggetje. Maar deze omschrijvingen zijn door hun enorme beknoptheid soms onnauwkeurig. Het gaat in feite om de volgende punten:²

- **Radicale verdorvenheid** van de mens door de zonde. Het kwaad zit tot in het diepst van het hart van de mens. Alle vermogens van de mens zijn er door aangetast: het kwaad verduistert zijn verstand, verstoort zijn gevoel, verdraait zijn wil, richt zijn verlangens op het verkeerde, legt zijn geweten het zwijgen op en beïnvloedt zijn lichaam. Dat betekent niet dat de mens zo slecht is als hij maar zijn kan. God houdt dat nog tegen (door wat men noemt Gods algemene genade). Daarom is het beter te spreken van radicale i.p.v. totale verdorvenheid. We vinden deze visie in de Bijbel op een aantal plaatsen: Gen.6:5; Ps.51:5; Rom.1:18; 3:10-18, 23; 5:12; 1 Kor.2:14; Ef.2:3. Dit betekent dat mensen niet meer uit zichzelf het geestelijk goede willen en tot God terugkeren (Matt. 15:19-20; Joh. 6:44, Rom. 5:6; 8:7; Ef. 2:1,5; Kol. 1:21; Titus 3:3-5).
- Bij het punt van de **onvoorwaardelijke verkiezing** gaat het erom dat God het initiatief heeft genomen en neemt. Verkiezing is niet op basis van enige verdienste van een mens. Verkiezing betekent ook dat God sommige mensen voorbijgaat en laat liggen in de zonde en ellende waarin zij zich hebben gebracht. We staan hier voor zaken die de Bijbel wel aangeeft maar die we niet ten volle kunnen begrijpen. De verkiezing is niet een volkomen willekeurig verdelen van de mensheid. Het is duidelijk dat God op een andere manier betrokken is op de mensen die behouden worden

² Nicole, R., *Our Sovereign Saviour, The Essence of the Reformed Faith* (Fearn: Christian Focus, 2002)

dan op hen die verloren zijn.³ We moeten ook altijd beginnen bij God en dan zien dat alle mensen God hebben verlaten en zondig zijn. Niemand heeft genade verdiend.

Gods soevereiniteit manifesteert zich ook in zijn verkiezend handelen. We zien dit al in het Oude Testament waar God Israël verkiest. Maar het gaat ook over individuen: Jakob vs. Ezaü (Rom. 9:11). Zie verder Hand. 13:48; Rom. 8:30; 9:16; 1 Kor. 1:26-29; Ef.1:4-5,9,11; 1 Tess. 1:4; 5:9; 2 Tess. 2:13; 2 Tim. 1:9; 1 Pet. 2:9. Het gaat om degenen die God aan Christus gegeven heeft: Joh. 6:37-40; 17:1-10. De geloofsbelijdenis van 1689 zegt terecht dat we voorzichtig met deze leer moeten omgaan. In de gereformeerde theologie heeft men altijd gezegd dat de verkiezing vooral een zaak is die we alleen achteraf met grote dank en verwondering kunnen beschouwen; met andere woorden je kunt er niet mee beginnen. De leer van de verkiezing mag nooit leiden tot fatalisme; wel tot nederigheid en verwondering. Zie de vele uitnodigingen van het evangelie in de Schrift. Petrus zegt dat we onze roeping en verkiezing vast moeten maken (2 Pet. 1:10).

- Het woord **beperkte verzoening** geeft de zaak niet correct weer. Zowel arminianen als calvinisten vinden dat de verzoening beperkt is. Beiden zeggen dat er mensen verloren gaan. De aard van de beperking is echter verschillend. Het draait om de vraag **voor wie Christus is gestorven**. Arminianen zeggen: in principe voor alle mensen, maar het is niet voor allen effectief omdat mensen de genade van God zelf nog moeten aanvaarden (of kunnen verwerpen). Calvinisten zeggen dat Christus effectief alleen voor zijn kerk is gestorven hoewel de waarde van zijn offer groot genoeg is om alle mensen te behouden. Dat laatste komt niet voldoende uit de verf bij de term beperkte verzoening en doet geen recht aan alle bijbelse uitspraken hierover. Het is geen zaak van beperking maar van doel. Dit kan beter weergegeven worden met de term '**bepaalde**' of '**bijzondere**' verzoening (in het Engels: *particular redemption*). Het offer van Christus had een duidelijk omschreven doel dat zeker bereikt wordt: de zekere verzoening van zijn kerk, voor degenen die de Vader aan Christus heeft gegeven. Dit is een geweldige bemoediging te weten dat Christus zijn doel bereikt. We zien dit op diverse plaatsen in de Bijbel: Matt. 1:21 (Jezus verlost zijn volk); 20:28; 26:28; Mark. 10:45 (voor velen; zie ook Jes. 53:10-12); Joh. 10:10-15 (voor zijn schapen); Joh. 17 (degenen die de Vader aan Christus gegeven heeft); Hand. 20:28 (de kudde die Hij verworven heeft); Rom. 8:32-34; Ef. 5:25; Titus 2:14; Heb. 9:15; 28. Dit punt was en is karakteristiek voor de *Reformed Baptists* die daarom vroeger *Particular Baptists* werden genoemd (in tegenstelling tot de *General Baptists*). Ik ga hieronder nog uitvoeriger in op dit belangrijke punt.
- Het vierde punt is **onweerstaanbare genade**. Dit zou de indruk kunnen wekken dat God mensen tegen wil en dank het Koninkrijk van God binnendwingt. Dat is niet waar het om gaat. Het punt is dat de **genade van God werkelijk effectief** is. God roept mensen tot nieuw leven in

³ Deze opmerking is van Prof. C. van der Kooi, die dit zo een keer op een college aan de VU in Amsterdam verwoordde.

Christus (2 Kor. 5:17; Ef. 2:1-3; Kol. 2:13). Gods genade verandert een mens zodat zijn wil (die niet in staat was tot iets geestelijk goeds) gericht wordt op de wil van God. Genade maakt een mens gewillig om op Gods voorwaarden gered te worden. De bijbelse basis voor deze gedachte vinden we in Joh. 6:37-40, 44-45; Rom. 8:14; Gal. 1:15; 1 Pet. 2:9; 1 Pet 5:10.

- De **volharding der heiligen**. Beter is om te spreken van de **volharding van God met de heiligen**. God zal zijn kinderen nooit laten vallen, maar hen zeker thuis brengen. Dit sluit menselijke verantwoordelijkheid niet uit: mensen zijn hierin actief, niet passief. Maar de sleutel is Gods bewaring, niet de activiteit van de mens. Zie hiervoor Joh. 10:28-29; 17:11,12,15; Rom. 5:10; 8:1; 8:27 e.v.; Filip. 1:6.

Eigenlijk gaat het in al deze punten om genade. Je kunt deze 5 punten dan als volgt weergeven:

- Absoluut noodzakelijke genade
- Soevereine genade
- Genade van de verzoening die God zelf doelgericht geeft
- Effectieve genade
- Genade die vasthoudt en een mens niet aan zichzelf overlaat

Deze visie vinden we in de geloofsbelijdenis van 1689 (die op deze punten gelijk is aan de Westminster Confessie).

De particuliere verzoening

Van alle bovengenoemde punten is de bepaalde of bijzondere verzoening wellicht het meest controversiële en gevoelige punt. Er zijn ook belangrijke punten van overeenstemming met mensen die hier anders over denken:

- De waarde van het verzoeningswerk van Christus is eindeloos
- Ook niet-gelovigen delen op een bepaalde manier in de waarde van het werk van Christus: zij horen het evangelie, God houdt mede daarom de wereld nog in stand, God herstelt ook de schepping.
- Het is geen punt van discussie of allen behouden worden: er zijn ook mensen die verloren gaan. Alleen strikte universalisten geloven dat uiteindelijk allen behouden worden. De Bijbel geeft daar echter geen grond voor.
- We zijn het ook eens dat we het evangelie aan alle mensen moeten verkondigen: het aanbod van Gods genade wordt aan iedereen verkondigd zonder uitzondering.

Het werkelijke discussiepunt gaat over het ontwerp, de bedoeling van de verzoening. Calvinisten zeggen dat Christus stierf voor hen die behouden worden, die uitverkoren zijn op een manier waarin degenen die verloren gaan niet zullen delen. Wat zijn de argumenten hiervoor? Hierboven zijn al de bijbelse gegevens genoemd waarop deze visie is gebaseerd. We moeten nu ook de vraag onder ogen zien hoe het dan zit met teksten, die het tegendeel lijken te zeggen?

- Teksten waarin het gaat over alle mensen of 'allen': deze teksten verwijzen vaak naar Gods aanbieden van het heil aan alle mensen. Of ook dat het heil bestemd is voor allerlei soorten van mensen.
- Er zijn teksten die lijken te zeggen dat mensen voor wie Christus is gestorven toch nog verloren gaan (Heb. 6). Dit blijkt bij nauwkeurig lezen toch niet zo te zijn. Het gaat in die teksten om mensen die niet werkelijk geestelijk opnieuw geboren waren.
- Teksten die aangeven dat Christus voor de hele wereld is gestorven. De betekenis hiervan wordt vaak duidelijk in verband van de context. Bijvoorbeeld 1 Joh. 2:2.

Er zijn nog een aantal belangrijke argumenten:

- De verlossing en verzoening zijn werkelijk voltooid en volbracht door Christus. Als er dan toch nog mensen verloren gaan, dan moet de verzoening wel bepaald zijn.
- God straft de zonde geen twee keer wat het geval zou zijn als Christus effectief voor alle mensen zou zijn gestorven terwijl er dan toch nog mensen verloren gaan. Als dat vanwege hun ongeloof is en ongeloof is zonde, dan is Christus dus toch niet voor alle zonden van alle mensen gestorven.

Hoe zit het dan met wat de Bijbel zegt over de liefde van God? God heeft toch alle mensen lief? We moeten het evangelie van de genade van God toch aan alle mensen brengen? Deze vragen zijn m.i. op heldere manier beantwoord door Don Carson in zijn boekje "De lastige leer van de liefde van God".⁴ Hij zegt daarin het volgende:

We moeten onderscheiden dat de Bijbel op (minstens) 5 verschillende manieren spreekt over de liefde van God:

1. De bijzondere liefde van de Vader voor de Zoon, en van de Zoon voor de Vader. We vinden dit in Joh. 3:35 en Joh. 5:20.
2. Gods voorzienige liefde voor alles wat Hij heeft gemaakt: zijn schepping. God zorgt voor zijn schepping.
3. Gods liefde tot en gericht zijn op de redding voor zijn gevallen wereld. Joh. 3:16 "Alzo lief had God de wereld..." Je kunt deze tekst niet verklaren door te zeggen dat het gaat om de wereld van de uitverkorenen. Het begrip wereld bij Johannes is de huidige morele orde van bewust verzet tegen God. Gods liefde in het zenden van Jezus moeten we bewonderen, niet omdat de wereld zo groot is, maar omdat de wereld zo slecht is; niet omdat die liefde uitgaat naar zoveel mensen maar naar zulke slechte mensen. In 1 Joh. 2:2 gaat het over de *hele* wereld waar groot en slecht dus samenkomen. We zien dit ook al in het Oude Testament: Ez. 33:11.
4. Gods bijzondere, effectieve en selectieve liefde voor zijn uitverkoren mensen. Al in het OT voor Israël en ook voor individuen: Deut. 7:7-8; 10:14-15 en Mal. 1:2-3. In het NT op diverse plaatsen – zie hierboven – en o.a. Ef. 5:25
5. Over Gods liefde voor zijn kinderen wordt soms gesproken op een voorlopige en voorwaardelijke manier – voorwaardelijk namelijk op grond van gehoorzaamheid. Zie bijvoorbeeld Judas v.21: "Maar gij, geliefden,

⁴ Carson, *De lastige leer van de liefde van God* (Medema)

bewaart uzelf in de liefde Gods, door uzelf op te bouwen in uw allerheiligst geloof en door te bidden in de heilige Geest." Zie ook Joh. 15:9-10: "Blijft in zijn liefde. Indien gij mijn geboden bewaart, zult gij in mijn liefde blijven, gelijk Ik de geboden mijns Vaders bewaard heb en blijf in zijn liefde."

Dit maakt veel duidelijk en heeft ook een aantal implicaties:

- Het is gemakkelijk om nu in te zien wat er gebeurt als een van deze manieren van spreken exclusief gemaakt wordt en wordt verabsoluteerd ten koste van de andere manieren van spreken over Gods liefde.
- We moeten deze vormen van spreken ook niet van elkaar scheiden. We moeten dit spreken van Gods liefde bij elkaar houden.

Dit onderscheid in de manieren waarop de Bijbel over de liefde van God spreekt, helpt ook bij het punt van de bijzondere of particuliere verzoening. Het gaat dan om de 3^e en 4^e manier van spreken over God liefde. Beiden zijn terechte manieren van spreken over Gods liefde. Op basis hiervan mogen we concluderen dat de verzoening en het werk van Christus voldoende is voor alle mensen, maar alleen effectief is voor de uitverkorenen.

- Christus stierf voor allen in de zin dat zijn werk voldoende is om alle mensen te behouden. Daarom spreekt de Bijbel ook over God die het behoud van alle mensen wil, beveelt en allen daartoe nodigt.
- Tegelijk moeten we zeggen dat Christus – naar de bedoeling van God – stierf alleen voor de uitverkoren mensen in overeenstemming met de wijze waarop de Bijbel spreekt over Gods liefde tot zijn uitverkoren kinderen.

Dit alles betekent ook dat we Gods soevereiniteit en de menselijke verantwoordelijkheid naast elkaar moeten laten staan. Carson noemt dit de leer van de compatibiliteit. Je kunt dit ook in de Bijbel zien, bijvoorbeeld in Gen. 50:19-20; Jes. 10:5 e.v. Een heel sprekend voorbeeld vinden we in Hand. 13:46 en 48 waar beide elementen kort na elkaar in hetzelfde verband genoemd worden. In vers 46 lezen we: ".....doch nu gij het verstoot en u het eeuwige leven niet waardig keurt...", en in vers 48 "en allen, die bestemd waren ten eeuwige leven, kwamen tot geloof." Beide uitspraken zijn waar. We kunnen beide elementen ook zien in Hand. 4:23-29. Het is essentieel voor het christelijk geloof dat beiden waar zijn:

- Als er alleen sprake is van de menselijke verantwoordelijkheid, hoe kan het kruis van Christus dan onze verzoening zijn met God? Hebben mensen Gods plan gedwarsboomd en heeft God dan een soort tweede plan gemaakt? De hele Bijbel spreekt dit tegen!
- Als er alleen sprake is van Gods soevereiniteit, dan was het kruisigen van Christus geen zonde. Als dat geen zonde was, waren ze ook niet moreel schuldig. Dan was er ook geen verzoening nodig. Als dat voor de zonde geldt van het kruisigen van de Zoon van God, dan ook voor onze zonden? Dan heeft het kruis van Christus geen betekenis meer.

Geloof in Gods soevereiniteit geeft juist HOOP! We zien dit op diverse plaatsen in de Bijbel:

- Hand. 18:9-11 Paulus in Korinte: het feit dat God zegt dat Hij veel volk in deze stad heeft is voor Paulus geen reden tot passiviteit, maar een stimulans om door te gaan (vers 11).
- 2 Tim. 2:10 "Om deze reden wil ik alles verdragen, om de uitverkorenen, opdat ook zij het heil in Christus Jezus verkrijgen met eeuwige heerlijkheid."
- Wij weten dat God alle dingen doet meewerken ten goede (Rom. 8:28); dit geeft hoop en vertrouwen voor de toekomst.

De visie van het calvinisme geeft niet op alle vragen een antwoord; we kunnen het niet volledig begrijpen. Maar deze visie benadrukt dat God zoveel groter is dan wij in Zijn soevereiniteit en heerlijkheid.

De visie van het arminianisme roept daarentegen ook allerlei vragen op:

- Hoe kan God de toekomst kennen als Hij afhankelijk is van menselijke beslissingen?
- Hoe kunnen we zeker weten dat God uiteindelijk het kwaad zal overwinnen als mensen volledig vrij zijn om voor het kwade te kiezen?

Praktische implicaties

Het is van wezenlijk belang om deze dingen niet tegen elkaar uit te spelen. Dit alles heeft heel veel pastorale gevolgen. We kunnen daarbij denken aan de 5 manieren waarop de Bijbel over de liefde van God spreekt, zoals een aantal voorbeelden duidelijk maken:

- Het spreken van de Bijbel over de liefde van de Vader voor de Zoon en van de Zoon voor de Vader geeft zekerheid ten aanzien van ons behoud (Joh. 5:16-30).
- Gods voorzienige liefde voor zijn schepping onderhoudt ons (zie ook Matt. 6).
- We mogen God liefhebben omdat Hij ons eerst liefhad (1 Joh. 4:10).
- God blijft ons liefhebben met de liefde van een vader voor zijn kinderen. Hij vraagt gehoorzaamheid en tuchtigt ons als het nodig is.
- We zijn schuldenaren aan het evangelie om daarvoor te leven en dit te verkondigen (2 Kor. 5:14-15). Dit heeft gevolgen voor de prediking. We mogen en moeten mensen van harte uitnodigen tot het heil en alle mensen Gods genade aanbieden. We zien dit heel mooi in Matt. 11. Jezus waarschuwt eerst de mensen van Kapernaum en Bathsaida (vers 20-24), verwijst vervolgens naar de diepere bedoeling en de soevereiniteit van God (vers 25-27) en gaat dan verder om mensen uit te nodigen om tot Hem te komen (vers 28-30). Omdat dit gedeelte een geheel is mogen we ervan uitgaan dat ook mensen uit deze eerdergenoemde plaatsen hierbij aanwezig waren en alsnog weer opnieuw uitgenodigd werden! Dit betekent ook dat predikers mogen vertrouwen op Gods macht om mensen tot geloof te brengen. De praktijk bevestigt dit ook: grote evangelisten en zendelingen waren overtuigde calvinisten: Whitefield, Edwards, Carey, enz. Op deze wijze krijgt God alle eer voor de zegen die er is. Heel mooi is het citaat van de zending David Brainerd: *"Ik heb nog nooit zo duidelijk gezien als nu dat het werk van God onafhankelijk is van middelen. Gods manier van werken onder de Indianen blijkt zo volledig bovennatuurlijk en onmiddellijk te zijn, dat ik nauwelijks kan geloven dat Hij mij als een*

instrument gebruikte, of dat wat ik sprak gebruikte als een middel om Zijn werk voort te zetten. Ik leek niets te doen, en inderdaad ook niets te doen te hebben, dan slechts stil te staan en de redding door God te zien voltrekken.”

Conclusies

Het samen aanvaarden en bij elkaar houden van Gods soevereiniteit en de menselijke verantwoordelijkheid is volledig bijbels. We mogen beide elementen niet tegen elkaar uit spelen. Deze leer vinden we ook prachtig verwoord in de reformatorische belijdenisgeschriften zoals de Londense baptisten geloofsbelijdenis van 1689. Andere benaderingen zoals we die vinden in het arminianisme van de opvattingen van Wesley, Finney enz., maar ook in allerlei hypercalvinistische opvattingen verlaten deze bijbelse balans.

Deze bijbelse benadering heeft geweldige waarde. De menselijke verantwoordelijkheid om te geloven wordt onderstreept door Gods liefde die gericht is op behoud van de wereld, door het kruis en de opstanding van Christus, de aankondiging van het uiteindelijke oordeel en het belang om te volharden. Christus en Zijn woord verwerpen is daarom het ergste dat iemand kan doen. Aan de andere kant helpt de leer van Gods genadige verkiezing om iedere menselijke aanspraak op eigen verdienste ongedaan te maken, en om aan te tonen dat Gods reddingsplan niet kan falen en dat individuele gelovigen daar hun geloofszekerheid aan mogen ontlenen. Dat helpt de gelovigen ook om verdrukking en lijden te ondergaan. Gods genadige soevereiniteit in Christus is de enige, ultieme grond van ons behoud.

Deze leer laat het licht van Gods genade zo helder schijnen tegen de donkere achtergrond van onze zonde. Daarom zegt Johannes ook dat het een en al genade is wat we ontvangen: “Immers uit zijn volheid hebben wij allen ontvangen zelfs genade op genade” en is het refrein in Ef. 1 “tot heerlijkheid van Zijn genade.” In tegenstelling tot wat veel mensen denken is deze leer juist een geweldige stimulans tot het verkondigen van het evangelie. Je bent zelf niet uiteindelijk verantwoordelijk voor de uitkomst want de grote God die zijn heilsplan zal volvoeren staat er achter en staat daar garant voor. Dit gaf ook de kracht aan evangeliepredikers en zendelingen zoals Whitefield en Carey.

Enige Literatuur:

- Carson, D.A., *Divine Sovereignty and Human Responsibility. Biblical Perspectives in Tension* (Eugene: Wip & Stock, 2002²)
- Carson, D.A., *The Difficult Doctrine of the Love of God* (Wheaton: Crossway, 2000)
- Carson, D.A., How Can we Reconcile the Love and the Transcendent Sovereignty of God? In: Huffman, D.S., Johnson, E.L., *God Under Fire* (Grand Rapids: Zondervan, 2002), p.279
- Grudem, W.A., *Systematic Theology. An Introduction to Biblical Doctrine* (Leicester: IV, 1994)
- Hulse, E., *Who Saves, God or Me?* (Darlington: Evangelical Press, 2008)
- Lloyd-Jones, D.M., *God The Holy Spirit* (London: Hodder and Stoughton, 1997)

- Nicole, R., *Our Sovereign Saviour. The Essence of the Reformed Faith* (Fearn: Christian Focus, 2002)
- Packer, J.I., *Evangelism and the Sovereignty of God* (Leicester: IVP, 1961)
- Waldron, S.E., *A Modern Exposition of the 1689 Baptist Confession of Faith* (Darlington: Evangelical Press, 1995²)